

Bir Sosyal Yardım Olarak Dul Kadın Maaşı ve Ataerkil Pazarlığın Koşulları: Elazığ Örneği

Songül SALLAN GÜL^{1,*}, Büşra BAYRAM²

¹Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi, Isparta, Türkiye, * songulsallangul@yahoo.com

²Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Mezunlu, Isparta, Türkiye

ÖZET

Türkiye’de yoksullukla mücadelede sosyal yardımların önemi büyüktür ve yoksul kadınlar, sosyal yardım programlarından ana yararlanıcı grupların başında gelmektedir. Toplumsal cinsiyet kimliği temelinde ise, kadınlara özgü tek sosyal yardım programı, halk arasında “Dul Kadın Maaşı” olarak bilinen “Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Düzenli Nakdi Yardım Programı”’dır. 2012 yılında başlatılan bu sosyal yardım programı, dul kadınlara düzenli gelir transfer etmeyi taahhüt etmektedir. Erkek eşin ölümüyle evin geçimini ve çifte ebeveynlik rolünü üstlenen kadınlar, ataerkil pazarlıklara daha açık hale gelmektedir. Programdan yararlanma koşulları kadınlar için ataerkil bir pazarlıkla işlemekte, kadınların yoksullukları yılda bir kez denetlenirken, dulluk statüsünün devamı, yani evlenmemeleri ve namuslarını koruyup başka bir erkekle birlikte yaşamamaları, her ay düzenli olarak takip edilmektedir. Bu makalede devletin eril niteliğinin bir göstergesi olan ve ataerkil pazarlıklarla yürütülen dul kadın maaşının niteliği ve ataerkil pazarlık dinamikleri bir saha araştırmasının bulguları ışığında değerlendirilmektedir. Saha süreci yoksul dul kadınların en yoğun ve kadın kimliğinin evlilik, akrabalık ve katı geleneksel cinsiyet rolleri üzerinden kurulduğu ve denetimin baskın olduğu Doğu Anadolu Bölgesi’nin Elazığ ilinde, 2017 yılında gerçekleştirilmiştir¹. Çalışmada, Elazığ’da dul kadın maaşından yararlanan ve zincirleme örneklem yoluyla ulaşılmış 14 dul kadınla, derinlemesine görüşme tekniği ile görüşülmüştür. Kadın olmanın anlamı, dul kadın maaşının niteliği ve devletle kurulan ataerkil pazarlık süreci ele alınmıştır. Dul kadınların çift ebeveynlik rolleri, evi geçindirme sorumlulukları ve maaş üzerinden tanımladıkları evlilik, dulluk ve kadınlık hiyerarşileri bağlamında devletle olan ataerkil pazarlığa yükledikleri anlamlar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Sosyal Yardım, Dul Kadın Maaşı, Ataerkil Pazarlık, Elazığ

Widow Wage as a Social Aid and Patriarchal Bargaining Dynamics: The Case of Elazığ

ABSTRACT

In Turkey, the role of social aids in combatting against poverty is significant and poor women are the main beneficiary group. On the basis of gender identity, the only social aid program that is specific to women is “Regular Cash Aid Program for Women Whose

¹ Bu makale kapsamında değerlendirilen Elazığ örneği bulguları Prof. Dr. Songül Sallan Gül’ün yürütücülüğünde Büşra Bayram’ın araştırmacı olarak yer aldığı, yüksek lisans çalışması olan “Türkiye’de Kadınlara Yönelik Sosyal Yardımları Ataerkil Pazarlık Üzerinden İncelemek: Dul Kadın Maaşı” başlıklı ve BAP 4873YL numaralı proje kapsamında elde edilmiştir. Araştırma Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir.

Husbands Have Passed Away”. It is known as “Widow's Wage” by the public. This social aid program, launched in 2012, commits to transfer regular income to widows. With the death of the male partner, women, who take the responsibility for providing the livelihood of the family and the double parental role, become more open to patriarchal bargaining. A patriarchal bargaining process is operated to benefit from the program, their poverty is controlled yearly, and the continuation of the status of being widow, that is, not being married and not living with another man to protect their honor is followed regularly every month. In this article, the quality of the widow's wage, which is indicative of the masculine quality of the state and is going through patriarchal bargaining, and patriarchal bargaining dynamics are evaluated in the light of the findings of a field survey. The field research was carried out in 2017 in Elazığ province of Eastern Anatolia, where the poor widow women were the most intense and women's identity was controlled by marriage, kinship and strict traditional gender roles. In this study, women benefiting from widow salary in Elazığ were reached through chain sampling and 14 widows were interviewed by in-depth interview technique based on qualitative research method. In this paper, the meaning of being a woman, the quality of the widow's wage and the patriarchal bargaining process with the state are discussed. The meanings that are ascribed to bargaining with the state by the widows in terms of their dual parenting roles, responsibility to run the household and the hierarchies of marriage, being a widow and femininity defined by them on the basis of widow's wage are also discussed.

Keywords: Poverty, Social Aid, Widow Woman Wage, Patriarchal Bargaining, Elazığ

GİRİŞ

1980'lerden günümüze yeni sağ iktidarlar sadece ekonomik alanda değil, toplumsal alanda da egemenliğini sürdürmektedir. Artan sosyal devletten uzaklaşma sürecinde kamusal sosyal yardımlar bir yandan hızla piyasalaşırken, diğer yandan da muhafazakâr değer ve kurumlar temelinde cinsiyet rol hiyerarşileri kadınların bakım yüklerini artırarak, yeniden yapılandırmaktadır. Eril devlet yapılanması ve cinsiyetçi işbölümüyle aileiçi geleneksel ilişkiler ve roller desteklenmekte, cinsiyet hiyerarşisini koruyan sosyal politikalar öne çıkarılmaktadır. Özellikle yaşlı, engelli ve çocuk bakım hizmetlerine yönelik kamusal bakım hizmetleri ve huzur evi, çocuk ve gündüz bakım evi ve kreş gibi sorumlulukların devletten bireye ve/ya topluma ikame edilme beklentisi eril bakışla yeniden yapılandırılmaktadır (Walby, 2016: 247). Esping-Andersen'in da vurguladığı gibi bunun temel nedeni, ataerkil/eril devlet yapılanmasıdır. Bu aynı zamanda devlet yöneticilerinin, çoğunluğunun erkek olması nedeniyle çocuk bakımı ve ev işleri gibi özel alan sorumluluklarını erkeklerin yerine getirmesi gereken görevler arasında saymamalarından kaynaklanmaktadır (2011: 106).

Sosyal hizmet ve yardım alanında piyasasının çok iyi gelişmediği Türkiye gibi ülkelerde, cinsiyet hiyerarşisi geleneksel biçimiyle kabul görmekte, kadınlar sosyal yardımların hak edeni ve ana yararlanıcı kitlesi olmaktadır (Sallan Gül, 2005; 2017). Kadınların iş gücü piyasalarında daha fazla yer alma çabaları ise, ya göz ardı edilmekte ya da çok dar kapsamlı politikalarla programların işlevselliği engellenmektedir. Kadınların geleneksel cinsiyet hiyerarşisine dayanan rolleri ve geleneksel aile modeli, düzenli ve süreli sosyal yardımlarla desteklenmektedir. Devlet, yoksul hanelerdeki kadınları engelli, yaşlı ve çocuk bakımı gibi eviçi bakım sorumluluklarına devam etmeleri karşılığında (Şartlı Nakit Transferi ve engelli bakım ücreti gibi) çeşitli sosyal yardımların odağına yerleştirmekte, gelir transferi sağlamaktadır (Sallan Gül, 2005; 2015; 2017).

Türkiye'de 2000'li yıllarda yaşanan ekonomik krizler, yoksul haneleri daha da yoksullaştırmış ve sosyal yardımlar ailelerin, kadınların geçim kaynağı haline dönüşmüştür. Özellikle 2002 yılından itibaren Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin neo-muhafazakâr

yaklaşımli devlet yapılanması, kadını, eş ve annelik rolleri üzerinden cinsiyetçi bir bakışla tanımlamıştır. Cinsiyet hiyerarşisinde erkeğin otoritesi altında, kadının eviçi bakım sorumluluklarını gönüllükle ve fedakârlıkla üstlendiği, geleneksel ve milliyetçi bir Türk aile yapısının güçlendirilmesi hedeflenmiştir (Dedeoğlu ve Elveren, 2015: 8; Buğra, 2015: 13; Acar ve Altunok, 2015: 56).

Yoksul kadınların evde kalarak, çocuk, yaşlı ve engelli bakımını üstlenmeye devam etmeleri kapsamında gelir transferi sağlayan kamusal sosyal yardım programlarına 2012 yılında dul kadın² maaşı da eklenmiştir. 2009 ekonomik kriziyle birlikte yoksul kadınlar içinde evi geçindiren ya da en azından bu sorumluluğu üstlenen kocanın ölümüyle dul kalan kadınların hanelerindeki yoksulluk daha da derinleşince önce valilikler bünyesinde başlatılan nakit yardım desteği, yoksul kadınlardan gelen yoğun talep üzerine yaygınlaştırılmış ve 3284 Sayılı yasa kapsamında düzenlenmiştir. Nitekim Özar (2011)'ın "*Eşi Vefat Etmiş Kadınlar İçin Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi*" adlı çalışmasında, eşleri vefat ettiğinde kadınların ve hanelerinin yaşam standartlarında önemli ölçüde düşme olduğu ve gelir kaybı yaşayan dul kadınların sosyal desteğe muhtaç hale geldiklerine dikkat çekilmiştir.

Ekonomik kriz dönemlerinde daha da kırılğan hale gelen yoksul hanelerde, tek ebeveynin kadın olduğu durumlarda, sosyal yardımlar temel geçim kaynağı haline gelmektedir. Özünde sosyal yardımlar; "yoksulluk içinde olup temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yaşamlarını en düşük düzeyde dahi sürdürmekte güçlük çeken kişi ve ailelere karşılıksız olarak sağlanan, aynı ve nakdi olarak yapılan yardımlar"dır (ASPB, İdari Faaliyet Raporu, 2013: 47). Sosyal yardımlar, devletin yoksulluğa karşı geliştirdiği destek mekanizmaları olmakla birlikte, yoksulluğu hafifletmede öne çıkan ana kaynakların başında gelmektedir (Şener, 2010; Sallan Gül, 2017). Özellikle 1980'lerle birlikte daha da artan kente göç ve kentleşme dinamikleri ücretli kadın istihdamında gerilemelere yol açmış ve 2001 ekonomik kriziyle de artan kent yoksulluğu sosyal yardımların kadınları kamusal sosyal yardımların ana yararlanıcıları haline getirmiştir. 2009 ekonomik krizi daha da kırılğan hale gelen kalabalık ve çok çocuklu yoksul hanelerde zaten istihdama katılamayan ya da katılsa da ev eksenli ya da enformel işlerde çalışan yoksul olan kadınların sosyal yardım talebini daha da artırmıştır.

2010 yılında yayınlanan Başbakanlık Genelgesi³ ile yoksul kadınları daha fazla istihdama katma çabaları öngörülmüştür. Bu kapsamda kadınların sosyo-ekonomik konumlarının güçlendirilmesi, iş hayatında ve toplumsal yaşamda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadın istihdamının artırılması amacıyla "Kadın İstihdamı Ulusal İzleme ve Koordinasyon Kurulu" oluşturulmuştur. Ancak siyasal iktidarın kadın istihdamına yönelik politikaları, özellikle aile ve çalışma yaşamının uyumlulaştırılmasına yönelik politikaları, güçlü aile anlayışını destekleyici niteliğiyle cinsiyet rejimine dayanmış, kadınların özgün konumları ve bakım sorumlulukları göz ardı edildiği için başarı sağlanamamıştır⁴. Benzer biçimde yoksullukla mücadele amaçlı istihdam odaklı sosyal yardım programları da toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yol açan bir biçimde eviçi işbölümündeki kadınların bakım sorumlulukları temelinde oluşturulduğundan, kadın istihdamının artmasının önünde engel teşkil etmiştir (Acar ve Altunok, 2015: 33; Dedeoğlu ve Şahankaya, 2015: 105). Nitekim kadınların

² TDK tarafından yapılan dul kadının tanımı şöyledir; "*Kocasını ölüm yoluyla yitiren, bundan dolayı toplumun bu durumda koymuş olduğu kuralları, kaçınmaları uygulamak zorunda olan kadın*"dır. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ba7d8621baf52.14855446.

³ Resmi Gazete, Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması, Başbakanlık Genelgesi 2010/4, 25 Mayıs 2010 Tarihli Resmi Gazete, Sayı:27591, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100225-12.htm&ved>, son erişim tarihi 12.07.2018.

⁴ Dedeoğlu ve Şahankaya (2015: 96) çalışmalarında iş ve aile yaşamının uyumlulaştırılmasına yönelik politikaların bakım hizmetlerinin yetersizliği ve sunulan bakım hizmetlerindeki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile kurgulanmasının kadınları enformel sektörde çalışır hale gelmeye yönelttiğine dikkat çekmektedirler.

ekonomik yaşama katılımı Türkiye’de %28’lerde kalmıştır (TÜİK, 2017). Sosyal yardım programlarından yararlanan kadınlar, engelli ve yaşlı bakımı programları sosyal güvencesiz gelir transferi olmalarına karşın, istihdamda sayılmaya başlanmıştır. Eğitim ve istihdam olanakları sınırlı olan yoksul kadınlar için devletin sosyal yardımları yoksullukla mücadelede, hayatın idamesinde hayati önem taşımaktadır. İzlenen neo-muhafazakâr politikalar kadınları özel alanla, evle tanımladığı için, ailenin geçimi kocaya, aileye ve/veya akrabalara, başkalarına bağımlı hale getirmektedir. Özellikle geleneksel toplumsal değerler içinde dul ve boşanmış çocuklu kadınların, yeniden evlenmeleri hoş karşılanmamakta, evlenmemeleri beklenmekte (Arıkan, 1996) ya da başka bir erkekle birlikte olmamaları ve cinselliklerini yaşamamaları, namuslarını⁵ korumaları ve evin geçim sorumluluğunu üstlenmeleri istenmektedir. Bu da kadınları başkalarına ve sosyal yardımlara muhtaç hale getirmektedir. Bu nedenle 2001 krizini izleyen kriz dalgalarıyla birlikte artan yoksullaşma ve kadın yoksulluğu, kentlerde yaşayan dul kadınların kamusal sosyal yardım kurumları üzerindeki sosyal yardım taleplerini daha da artırmıştır. Programın pilot uygulamaları valilikler bünyesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) tarafından yürütülmüştür. 2011 yılında pilot uygulamaları başlayan ve 2012 yılından itibaren de yaygınlaştırılan dul kadın maaşı programı, erkek eşin evi geçindirme rolünün yitimi karşısında aileye gelir sağlayan bir program olarak ataerkil pazarlıkla (kadınlarla erkekler adına devlet arasında, karşılıklı beklentilerin yerine getirileceği koşuluyla) işlevsel hale getirilmektedir. Üstelik yaşadığı süreçte erkek eşin eve gelir getirici rolündeki düzensizliğe karşın, devletin sağladığı gelirin az ama düzenli olması, hanenin yoksullukla mücadelesinde önemli rol oynamaktadır.

Dul kadın maaşı uygulamasının iki temel koşulu söz konusudur. İlki kadının dulluk statüsünü korunması, yeniden evlenmemesi ya da başka bir erkekle yaşamamasıdır. Geleneksel bakışla dul kadınların namuslarını korumaları gerekmektedir. İkincisi de, kadının ve ailenin yoksulluğunun devamıdır. Yoksulluk durumunun devamlılığı sosyal çalışmacı ziyaretiyle senede bir kez yapılırken, dulluk statüsünün devamlılığı yine sosyal çalışmacı tarafından yasal kontrollerle ve kadının yaşadığı çevreden edinilen bilgiler doğrultusunda sıklıkla denetlenmektedir. Dul kadından beklenen geleneksel toplumsal değerler sistemi içinde namusunu korumasıdır. Çocuklarının başında durması, aile içi bakım ve iş sorumluluklarını sürdürerek, ailenin devamlılığını sağlamasıdır. Nitekim bu program diğer kadın kimliklerine ayrımcı bir politika ile yaklaşmakta, yani bekâr, boşanmış, yoksul evli ya da eşi tarafından terk edilmiş olan yoksul kadınları bu haktan yararlandırmamakta, hatta yaşadıkları çevreye dul kadınların bu statüsünü denetleme sorumluluğunu vermektedir. Dul kadınların dulluklarını korumaları durumu her ay medeni durumlarındaki değişikliğin kontrolüyle yapılmaktadır. Bu denetim hem yasal düzlemde medeni durum kontrolü ile hem de yasal denetçilerle, sosyal çalışmacılar tarafından sahaya gidilerek, dul kadının yaşadığı çevredekiler, komşuları aracılığıyla bilgi toplayarak yapılmaktadır. Evin geçimini erkeğin sorumluluğu gören eril yapı, kadınların medeni durumundaki değişikliği, evi geçindiren bir başka erkeğin varlığına yönelik düzenli takiple saptamaya çalışmakta, hem de kadının namusunun denetlenmesini mahalle baskısıyla işlevselleştirmektedir. Bu durum Türkiye’de pek çok politika alanında olduğu gibi sosyal yardım alanında da, devletin ataerkil toplumsal

⁵ Namus kavramı kadın ve erkekler için iyi ahlaklılık, bütünlük, doğruluk, dürüstlük ve olumlu davranışlar olarak ele alınır ve namuslu olma bireye statü, güç, kuvvet ve iyi bir imaj sağlar. Namusun tanım ve içeriği kültürelidir. Türkiye’deki namus kavramı şeref, iffet, onur, ar gibi farklı kavramlarla birlikte kullanılmaktadır. Toplumun koymuş olduğu davranış standartlarını içermekle birlikte kavram, iffet ve namus anlamında kadınlar için kadınların cinsel davranışlarındaki ahlaki kurallara bağlılığı ve evlilik öncesinde cinsel ilişki yaşamaması, saflık ve çekingenlik anlamına gelmektedir. Evli kadınlar için ise, evlilik dışı ilişkisi olmaması, kadınların cinsellikle ilişkilendirilebilecek sokakta yürüme şekli, giyim tarzı ya da radyoda şarkı isteme gibi her türlü davranışın kontrol altında tutulması namus anlamına gelebilmektedir. Kavramın içeriği ve tartışmalar için bakınız: Sakallı Uğurlu ve Akbaş, 2013, s.77-79.

cinsiyet rejimine sıkı sıkıya bağlı olmasının bir sonucudur (Sallan Gül, 2015: 330; Buğra, 2015: 7).

Devlet, ataerkil cinsiyet rejimini eril değerler ve yapı üzerinden sosyal yardımlar aracılığıyla yapılandırmaktadır. Aslında ataerkil toplumsal yapıda eş vefat eden kadınlar, eşlerinin vefatından yalnızca gelir kaybı yaşamamakta, aynı zamanda toplum tarafından ciddi bir ayrımcılığa ve damgalanmaya da maruz kalmaktadır. Kadınlardan dulluklarını devam ettirmeleri ve eviçi bakım sorumluluklarını fedakârlıkla sürdürmeleri beklenmektedir. Dul kadın maaşı uygulamasında da, bu beklenti söz konusudur, maaşın devamlılığı dulluk statüsünün korunmasına bağlıdır. Yasal bağlamda dul kadınların yoksulluklarının devamı yılda bir kez denetlenirken, medeni durumlarının sürekliliği her ay kontrol edilen bir duruma karşılık gelmektedir. Bu çalışmada dul kadın maaşı uygulamasından yararlanan kadınların gözünden medeni statünün yarattığı kadınlık hiyerarşileri sorgulanmış ve ataerkil pazarlığa kadınların nasıl baktıkları Elâzığ ili örneğinde değerlendirilmiştir.

Dul Kadın Olmanın Cinsiyet Rejimindeki ve Devlet Politikalarındaki Yeri

Dul kadın kimliği bir kadın kimliğidir ve toplumsal cinsiyet kimliği bağlamında ataerkil toplumsal sistemde kadın kimliğinin daha katı beklenti ve davranış örüntülerine sahip olan bir biçimine karşılık gelir. Toplumsal konumu erkeklerle olan ilişkilerine göre konumlandırılan kadın kimliği, kadınların medeni durumlarının önemini ortaya koymaktadır. Dul kadın kimliği, kadının nikâhlı (resmi ve/veya dini) eşinin evlilik akdi süresi içinde vefat etmesi durumunda kadının kazandığı ve toplumsal olarak inşa edilen bir kimliktir. Türkiye’de yapılan bazı çalışmalarda belirlendiği gibi kadınların giyim kuşamlarını kısıtlamasından, yeniden evlenmeyi reddetmeye kadar farklı davranış örüntüleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin Sever ve Özgün Başbüyük’ün “*Yaşlı Dul Kadınlık*” ve Arun ve Arun Karademir’in “*Türkiye’de Yaşlı Kadının En Büyük Sorunu: Dulluk*” adlı çalışmalarında dul kadınlardan beklenen davranış örüntüleri araştırılmıştır. Dul kadınlardan giyim kuşamlarında koyu renkli giymeleri ve baş bağlama biçimlerini evli kadınlardan farklı yapmaları, akraba dışı erkeklerle görüşmemeleri ve yeniden evlenmeyi reddetmeleri beklenmektedir (Sever ve Özgün Başbüyük, 2009: 143; Arun ve Arun Karademir, 2011: 1515-1527). Dul kadınlardan beklentiler ataerkil cinsiyetçi rol ve beklentilerle biçimlenmekte, namuslarını korumak, çocuklarının başlarında kalmak ve her tür fedakârlığı göstermek gibi diğer kadınların da uyması gereken eril kural ve davranış kalıplarının yanında eşin ölümü sonrasında yeniden evlenmemeleri de beklenmektedir.

En genel anlamda toplumsal cinsiyet, kadınlar ve erkekler için toplumsal olarak oluşturulmuş roller ile öğrenilmiş davranış ve beklentilerden oluşur. Aynı zamanda erkeklik ile kadınlık arasındaki toplumsal eşitsizlikler ve ayrımcılıklar, toplumsal cinsiyet rollerine ve kimliğine yüklenen sorumluluklar da, toplumsal işbölümü sürecinde cinslerin yerini ve görevlerini belirler. Cinsiyete dayalı iş bölümü ailede başlar ve diğer alanlara yansır. Kadın ve erkek rolleri ev ve evdışı/kamusal-özel alana göre sınırlandırılır. Erkek kimliğinin ana çizgisini ev dışı olan, yani kamusal alan, kadınınkini ise ev içi alanda-özel alandaki rol ve sorumlulukları, yapıp ettikleri oluşturur (Gümüšoğlu, 2013). Kadınların özel alanla sınırlandırılışı kadınları ev kadınlığı, anne ve eş rolleri ile özdeşleştirirken hem özel alanda hem de kamusal alanda kadını ikincilleştirmektedir.

Kamusalın devletle özdeş görülmesi ve erkeğin alanı olarak tanımlanması, devletin kadını özel alanda sınırlandırmasının en önemli nedenidir ve özel alanda kadın üzerinde kurulacak olan denetimin daha kolay olması demektir. Dolayısıyla devlet, aile ve evlilik ilişkileri temelinde kadınların ev içi alandaki yükümlülüklerine odaklanmalarını sağlamakta ve kadını

özel alanda tanımlamaktadır. Ataerkil⁶ toplumdaki sosyal ilişkiler aracılığıyla erkekler ile kadınlar arasında hiyerarşi yaratarak eşitsizliğin oluşmasına yol açmakta ve bu sürecin devamını sağlamaktadır (Ecevit, 2009; Sallan Gül, 2012; 2014).

Devlet, erkek egemenliği biçimlerinin yaratılması ve yeniden üretilmesinde doğrudan doğruya etkili olur (Kandiyoti, 1995: 380). Devlet ile erkekler arasındaki toplumsal ilişkiler, devlet aracılığıyla örgütlenir ve yapılanır (Hartmann, 1979: 146). Walby'e göre de, kapitalist üretim biçimini korumaya yönelik hareket eden devlet, kurumları ve politikalarıyla erkeklerin çıkarlarına yönelik hizmet eder. Çünkü devlet, kapitalist olmanın yanında aynı zamanda ataerkindir ve genellikle kadınlardan çok, erkeklerin çıkarlarına hizmet etmeye yöneliktir (2016: 251). Ülkemizde de devlet, kadınları ev içi alandaki bakım hizmetlerine yönlendirerek aslında geleneksel aile içi işbölümünü sürdürmeye, çalışmaktadır. Bu çerçevede de kadınları özel alanda, erkekleri ise kamusal alanda konumlandırmakta ve bu durum kadın ve erkek kimliğinin oluşumuna etki etmektedir (Acar ve Altunok, 2015: 28; Ersöz, 2015: 97).

Özel alanda kalan kadının ev içi yükümlülükleri daha çok bulaşık yıkamak, temizlik yapmak, yemek hazırlamak gibi ev işleri, aynı zamanda da yaşlı, engelli ve çocuklara yönelik bakıcı rollerini kapsayan yeniden üretimi sağlamaya yönelik faaliyetlerdir. Bu konum ve roller özünü korumakla birlikte aynı zamanda ataerkil pazarlıklara tabidir. Ataerkil pazarlık, iki cinsiyetin de uzlaştığı, ataerkil değerler üzerinden kabul ettikleri ve rıza gösterdikleri ama bununla birlikte karşı koyulabilen, yeniden tanımlanabilen ve gözden geçirilebilen cinsiyet ilişkilerini düzenleyen kurallar dizisinin varlığına işaret etmektedir. Çünkü ataerkil sistem de kendi içinde çeşitli çatışmaların ve pazarlıkların olduğu bir alandır. Bu süreçte kadın ve erkekler arasında kimi zaman uzlaşılan, kimi zaman ise karşı koyulan ve zamanla tekrar gözden geçirilerek, değiştirilebilen bir pazarlık süreci söz konusudur (Kandiyoti, 1997: 114).

Ataerkil pazarlık temelde erkekler ve kadınlar arasında bir takım karşılıklı beklentilerin yerine getirileceğine yönelik bir varsayımdır, aslında hipotetiktir. Bu pazarlık ilişkisi içinde kadınların erkeklere itaat ederek, ev içinde çocukların ve yaşlıların bakımıyla uğraşmaları beklenmektedir. Yine kadınlardan evi sığınak olarak görmeleri, kutsallaştırmaları ve kendilerini ailenin dışında tanımlamamaları istenmektedir. Tüm bunların karşılığı olarak da erkeklerden çalışarak evi geçindirmeleri ve kadınları dünyaya karşı korumaları beklenmektedir. Dolayısıyla da bu sistemde kadınlar, kendi ihtiyaçlarının karşılanması ve toplumdaki konumlarının korunması kaygısıyla erkeğin ve ailenin ataerkil statüsünü destekleyebilmektedir. Ancak eril devlet yapılanmasında yasa yapıcı olan yöneticiler, sosyal yardım programlarına başvuru ve sürdürme koşullarını belirlemektedir. Bu anlamda dul kadın maaşı programının yasal ölçütü toplumsal cinsiyet kimliği temelinde kadınların, dulluğun yasal ve yaşam pratikleriyle sürdürmesi gerekmektedir. Yeniden evlenmemesi ve başka bir erkekle birlikte yaşamaması, namusunu koruması ve bunun kamu bürokrasisi aracılığıyla denetlenmesi üzerine inşa edilmiştir.

⁶ Geleneksel ataerkilliğin kuramcısı sosyolog M. Weber'dir. Weber, ataerkillik kavramını geleneğin kutsallığına dayanan, belli kurallara bağlı, üstün ve özerk bir hak olarak gören şefin otoritesi olarak ele almaktadır. Yine; "Babanın, kocanın, evin yaşlı erkeğinin, en yaşlı akrabasının aile ve klan üzerindeki; efendinin ve patronun uşaklar, köleler ve azad edilenler; evin reisinin hizmetçiler ve hizmetliler; prensin köşk ve saray görevlileri, memuriyet soyluları, kiracılar ve vaseller; patrimonayal lordun ve egemen prensin (Landesvater) "tebaa" üzerindeki otoritesi" olarak ifade etmektedir (Weber, 2011: 405). Ancak kavram günümüzde Millet'in de dikkat çektiği gibi "coğrafi ve tarihsel olarak evrensel bir eril iktidar ilişkisi ve egemenlik biçimi" olarak tanımlanmaktadır (Weber, 1970: 36-37).

Bir Sosyal Yardım Programı ve Ataerkil Pazarlık Alanı Olarak Dul Kadın Maaşı

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığına (eski adıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ASPB)⁷ bağlı Sosyal Yardım Genel Müdürlüğü, ASPB 2016 yılı İdari Faaliyet Raporu'na göre Türkiye'de 3 milyon hane düzenli sosyal yardımlardan ve 1.2 milyon hane de süreli yardımlardan yararlanmaktadır. Aile yardımları, eğitim yardımları, sağlık yardımları, engelli yardımları ve özel amaçlı yardım programlarına 2012 yılında Engelli ve Yaşlı Bakım Aylıkları, Genel Sağlık Sigortası Prim Destekleri, Tüp Bebek Projesi'nin yanında Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Düzenli Nakdi Yardım Programı da eklenmiştir. Aslında sosyal yardımlar bireysel başvuru temelinde yapılırsa da, hane araştırması temelinde, ailenin muhtaçlık tespiti yapılmaktadır. Türkiye'de sosyal yardımlar büyük çoğunlukla dezavantajlı gruplara yönelik olarak sürdürülmektedir. Kimsesiz çocuklar, muhtaç yaşlılar, yoksul kadınlar ve engelliler sosyal yardımların ve gelir destek programlarının öne çıkan hedef kitleleridir. Doğrudan kadınlara yönelik olan ve tüm yoksul kadınların başvurabildiği sosyal yardım programları ise iki tanedir. İlki doğum yardımudur, ikincisi de yararlanıcı kapsamı sınırlı da olsa "Dezavantajlı Kadınların İstihdamının Arttırılması Projesi'dir"⁸. Ancak kadınlar içinde en muhtaç olarak görülüp başlatılan program ise, sadece dul kadınların başvurabildiği "Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Düzenli Nakdi Yardım Programı'dır. Bu program yoksullukla mücadelede önemli rol oynayan 3294 Sayılı Yasa kapsamında 2011 yılında kabul edilerek pilot illerde uygulanmıştır. 2012 yılının Nisan ayından itibaren ise, uygulama yaygınlaştırılmıştır.

Tablo 1: Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yardım 2012-2016

Yıl	Aktarılan Kaynak (Milyon TL)	Hane Sayısı
2012	371,5	239,376
2013	752,8	281,141
2014	814,7	276,680
2015	820,5	300,422
2016	810	289,987

(ASPB 2016 yılı İdari Faaliyet Raporu, 2016: 51)

⁷ Türkiye'de yoksul ve muhtaç durumda olan kişilere ve kadınlara yönelik sosyal hizmet ve sosyal yardım alanında dört kurum önemli rol oynamıştır. İlki Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), ikincisi Vakıflar Genel Müdürlüğü ve üçüncüsü Kalkınma Bakanlığı, dördüncüsü ise Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'dır. Ancak yoksullara yönelik sosyal yardım ve hizmetlerin geliştirilmesinde belirleyici olan kurum Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) ve Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı olsa da ASPB'nin organizasyonunda yer alan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları olmuştur. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle birlikte, 10 Temmuz 2018 tarihinde, Cumhurbaşkanlığı 1 numaralı kararnamesiyle iki bakanlık birleştirilmiş ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı olarak adlandırılmıştır. Bu bakanlığa bağlı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, her il ve ilçede bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla sosyal yardımların yoksullara ulaşmasını sağlamaktadır (Sallan Gül, 2006; Acar, 2014; Yuvalı, 2017). 2017 yılında Türkiye'de her il ve ilçede toplam sayısı 1000 olan Sosyal Yardımlaşma Vakıfları, 3294 Sayılı Kanun'un kapsamında ihtiyaç sahibi olan bireylere nakdi ve aynı yardımlar yapmaktadır.

⁸ Kamusal sosyal yardımlar içinde aile-hane odaklı olan ve daha çok kadınlara gelir desteği sağlayarak ailenin refahını artırmayı hedefleyen 2 program daha vardır. İlki Şartlı Nakit Transferi programı, ŞNT'dir. Bu program okul çağındaki çocukların eğitime devamlarını sağlamaya yönelik bir gelir destek programıdır. Ödemeleri kadınlara, annelere yapılan bir gelir programıdır. Anneler adına açılan banka hesaplarına yatırılarak kadınların kendi sorumluluklarında olan bu paralar ile çocuklarının bakım, sağlık ihtiyaçlarını karşılamaları ve aynı zamanda aile içinde ve toplumda kadınların statülerinin yükseltilmesi sağlanmaktadır. Dezavantajlı Kadınların İstihdamının Arttırılması Projesi: Proje, dezavantajlı kadınların iş piyasasına katılımını ve kadın istihdamının artırılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Proje sayesinde, mesleki eğitim, rehberlik, kamu hizmetlerine erişim ve iyileştirme destekleri ile dezavantajlı kadınların istihdam edilebilirliklerinin artırılması ve işverenlerin hedef kitledeki kadınları istihdam etmeleri durumunda iş ve işveren paylarının proje kapsamında ödenmesi ile bu kadınların istihdam edilmesinin sağlanması hedeflenmektedir. Proje ile 5.000 dezavantajlı kadının istihdam edilmesi planlanmaktadır (2015 Yılı Bakanlık İdari Faaliyet Raporu, sayfa 155).

Dul kadını maaşı programı, resmi nikâhlı eşi vefat etmiş kadınlara, aylık 250 TL tutarında ve iki aylık dönemlerde, 500 TL karşılığında, düzenli olarak gelir taahhüt eden bir programdır (ASPB, 2016). Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Nakit Desteği Programı'nın gelir desteği 2017 yılının Temmuz ayından itibaren 50 TL artırılarak 2 ayda bir 550 TL'ye çıkarılmıştır.⁹ Program kapsamındaki yardımlar ilk olarak 2012 yılı Nisan ayında verilmeye başlanmıştır. Bu yardım türüne 73.718 eşi vefat etmiş kadın için 18.429.500 TL kaynak aktarılmıştır (Acar, 2014; 65). Yukarıda Tablo 1'de görüldüğü gibi programdan yararlanan dul kadınların sayısı 2012 yılında 239.376 iken, 2015 yılında 300.422'e ulaşmıştır. 2016 yılındaki yararlanıcı dul kadın sayısı ise, 289,987'dir (ASPB, 2016: 51). Halk arasında "Dul Kadın Maaşı" olarak bilinen bu gelir transfer programının hedef kitlesi; "eşi (resmi nikâhlı) vefat etmiş, muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir alamayan kadınlar" olarak ifade edilmektedir. Bu kapsamda da programdan yararlanma şartları kadının eşinin resmi nikâhlı iken vefat etmiş olması, kadının ya da vefat eden eşin sosyal güvenlik kurumuna tabi olmaması ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almaması, kadının muhtaçlığının Mütevelli Heyeti kararıyla onaylanmasıdır.

Eşi vefat etmiş olan ve nakit desteğinden yararlanmak isteyen kadınların "yeniden evlenmesi sistem üzerinden aylık sorgulanırken, resmi evlilik bağı olmaksızın fiili olarak başka bir erkekle birlikte yaşamının tespit edilmesi de gelirin kesilmesinin nedeni olarak kabul edilmektedir. Bir başka ifadeyle kadınların dulluk statülerini sürdürerek cinselliği yaşamlarından uzat tutmaları, başka bir erkekle birlikte olmamaları, toplumsal ahlakı da korumaları gerektirmektedir. Bu aslında Connell'in (1998) "devlet, cinselliği denetlemeye çalışır" söyleminin dul kadın maaşına yansımaları olarak da değerlendirilebilir. Ecevit'in (2009: 2) de belirttiği gibi kadına müdahale eden ve kadının cinselliğini denetleyen devlet, kadınlar için hazırladığı kamusal yardımlarda da bu denetimi bir koşul olarak sunabilmekte ve kadının da bu denetime rıza göstermesini beklemektedir. Bu bağlamda sosyal nakit desteğinde 2012/06 Sayılı Genelge'de "eşi vefat etmiş olan kadının tekrar evlenmesi" ve "resmi evlilik bağı olmaksızın fiili olarak birlikte yaşamının tespit edilmesi" durumunda verilen düzenli sosyal yardımın fesh edileceği belirtilmektedir. Genelgede (2012/06) "Hak sahibi kadınların sosyo-ekonomik ve medeni durumlarında değişiklik olup olmadığı her ay sistemden yapılacak sorgulamalar ve her yıl yapılacak sosyal inceleme ile takip edilir" şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla da programın koşulları ile dul kadının nakdi yardım aldığı sürece özel hayatı ve cinselliğinin SYDV yetkilileri tarafından denetlendiği vurgulanmaktadır.

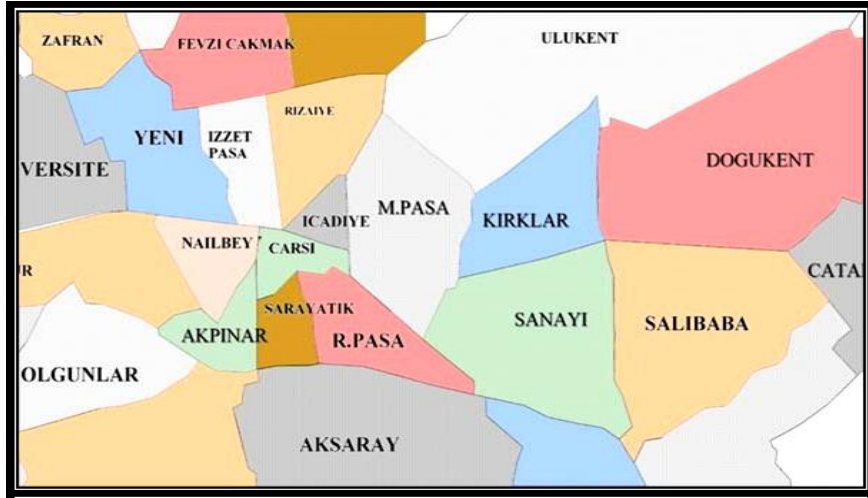
Benzer şekilde Acar ve Altunok (2015: 46) çalışmalarında düzenli nakdi yardım programı ile kadınların denetlenmesini şu sözlerle ifade etmektedir: "Program amaçları itibariyle refah devleti uygulaması olarak görülebilse de, Türkiye bağlamında uygulama güçlü ve komşuluk, mahalle ilişkileri gibi unsurlarla denetlenebilecek 'ahlaki' bir boyut da içermektedir. Nitekim bu yardımı alan kadınlara yapılacak aylık ödemenin sürmesi kadınların ekonomik durumlarını ve özel hayatlarını düzenli olarak inceleyecek yerel otoritelere (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına) bırakılmıştır. Yoksulluk temelinde ise, yıllık kontroller sırasında hak sahibinin muhtaçlık durumunun ortadan kalkması ve Sosyal İnceleme Raporu doğrultusunda muhtaçlık durumunun değiştiğinin belirlenmesi durumunda Düzenli Nakit Desteğinin kesileceği Genelge (2012/06: 3) ile belirlenmiştir. Sonuç olarak dulluk halinin devamı her ay yapılacak yasal (sistem üzerinden) kontrol ve yoksulluk bürokrasisi ile belirlenir iken, muhtaçlık halindeki yıllık denetimlerle saptanmaktadır.

⁹ <http://yardimlar.net/index.php/2018/01/03esi-vefat-etmis-kadinlara-yonelik-yardim-dul-ayligi/>

Elâzığ'da Dul Kadın Maaşı Uygulaması: Ataerkil Pazarlığa Kadınların Bakışı

Elazığ ilinde dul kadın maaşı uygulamasını yürüten kurum Elazığ Valiliği, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'dır. Vakıf görevlileriyle görüşmeler 2016 yılında başlatılmış, 2017 yılında saha sürecinin başlatılacağı bilgisi verilmiş, mevcut durum ve programdan yararlanan kadınlar hakkında bilgi talep edilmiştir. Vakıf tarafından Elazığ ilinde 2016 yılında dul kadın maaşından yararlanan kadınların sayısı 1.096 olarak belirtilmiştir. Ancak 2017 yılının özel durumu (15 Temmuz 2016 askeri kalkışması) nedeniyle sayısal veriler güncellenmek istenmişse de, bilgiler ve örnek adresler elde edilememiştir. Araştırmacılara dul kadın maaşı uygulamasından yararlanan kadınların en yoğun yaşadıkları mahallelerden ikisinin bilgisi ve yararlanıcı sayısı verilerek, araştırmacılar mahalle muhtarlıklarına yönlendirilmiştir.

İlde düzenli nakit desteğinden yararlanan kadınların en yoğun olduğu iki mahalle; Ulukent ve Fevzi Paşa Mahalleridir. Ulukent'te dul kadın maaşından yararlanan kadın sayısı 42, Fevzi Çakmak Mahallesi'nde ise, 25'tir. 2017 yılında Ekim ve Kasım aylarında ilk olarak Ulukent ve Fevzi Paşa mahallelerinin muhtarlarıyla görüşülerek, programdan yararlanan kadınların örnek adreslerine ulaşılmış ve sonraki kadın görüşmecilere ise zincirleme örneklem yoluyla ulaşılmıştır.

Şekil 1: Elazığ İli Merkez Mahalle Dağılımı Haritası
(Boyras vd., 2008, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/112043>)

Ulukent Mahallesi Elazığ ilinin doğusunda, Fevzi Çakmak Mahallesi kuzeyinde yer alan ve yakın il ve bölgelerden göç alan yerleşim alanlarıdır. Her iki mahallenin kent merkezine uzaklığı da 2 km'dir. Çalışma kapsamında her iki mahalleden 7'şer kişi olmak üzere eşi vefat etmiş ve nakit yardım programından yararlanan toplamda 14 dul kadınla, kadınların yaşam alanları olan evlerinde, gönüllü katılımlarının sağlanması temeline derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Elazığ'da Dul Kadın Maaşından Yararlanan Kadınların Sosyo-Demografik Özellikleri

'Eşleri Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Nakdi Yardım Programı'ndan yararlanan ve araştırmaya katılan kadın görüşmecilerin 3'ü 2012 yılından beri, diğerleri de 2013 yılından itibaren dul kadın maaşı almaktadırlar. Kadınların doğum yerleri bakımından yarısının Elazığ iline bağlı ilçe ve köylerde doğdukları görülmektedir. Diğer yarısının ise, Bingöl, Malatya, Tunceli gibi aynı bölgede ve Elazığ çevresinde yer alan kentlerde doğdukları ve Elazığ'a göç etmiş ailelerin çocukları oldukları görülmektedir.

Dul kadın maaşı alan kadınların yaş aralığının 26 ile 93 arasında oldukça geniş bir yaş yelpazesinde olduğu görülmektedir. Aslında dul kadın maaşı bakımından da yasal bir sınırlama yoktur. Kadınların yaş aralığının iki kategoride yoğunlaştığı; 6 kadın görüşmecinin 40-59 yaş aralığında olduğu, 5'ininde 60-80 yaş aralığında iken, 81 ve üstü yaşlarda ise 2 kadın görüşmeci çalışmaya katkı sağlamıştır.

Görüşülen dul kadınların eğitim durumları incelendiğinde, 14 kadından 10'unun okuma yazma bilmediği belirlenmiştir. 3'ü ilkokul mezunu olduğunu, 1'i de ilkokul 5. sınıfta okulu bıraktığını ifade etmiştir. Araştırma ilinde kadınların toplumsal cinsiyet temelinde eğitime erişimleri oldukça sınırlı olup, kadınlardan çocuk/erken yaşta evlenmeleri (akraba evliliği yapmaları), geleneksel cinsiyet rollerini ve ilişkilerini kabul etmeleri beklenmektedir. 60 yaşındaki kadın görüşmeci, oyun çağında zorla akrabasıyla evlendirilme öyküsünü şu sözlerle anlatmıştır; *"13 yaşında babam tuttu beni akrabanın oğluna verdi. Evlendik ama ben küçüktüm ya evcilik gibiydi. Çocuk gibi oynardım akşama kadar. Bir şey anlamadım ki ben evlilikten zaten..."*. Dul kadın görüşmecilerin en genci olan 26 yaşındaki, 2 çocuk annesi kadın, okulu bırakmak zorunda kalışını ve çok erken yaşta evlendirilme deneyimini şöyle açıklamıştır; *"5. sınıfa kadar okuyabildim, sonra aldılar okuldan. Bizim köyde zaten bırakmazlar kızlar okusun. İstemezler işte. 5. sınıfa okudum bir ay kadar, sonra 'yeter sana bu kadar okumak' dediler. Evlendirdiler. Sonra çocuklar...Hayır, ne yapabilirsin ki?.."*

Benzer biçimde yine 60 yaşındaki kadın görüşmeci şöyle açıklamıştır:

"Ben hiç okula gitmedim. Çünkü öksüzdüm ben. Üvey annem de vardı. O okutmadı beni. Evde temizliğe, işlere falan yardım edeyim, diye. Hem 6 küçük kardeşim de vardı, onlara da bakardım. O yüzden okula gidemedim ben."

Dul kadınlar için kadınlık kimliğini belirleyen ve tanımlayan değişken, aile ve evliliğidir. Millet'in de ifade ettiği gibi, ailede kız ve erkek çocukları nasıl birer kadın veya erkek olunacağını ve cinsiyete dayalı rol dağılımını öğrenirler. Ailede konumlandırılan kadına, üreme, yeniden üretim, cinsellik ve çocukların toplumsallaştırılması gibi görevler verilir ve bu roller ailede ataerkilliği yeniden üretir, çocukluklarından itibaren ataerkil ilişkileri öğreterek, kadınların ataerkil ideolojiyi benimsemeleri sağlanır (2006: 40-41). Ülkemizde de, kadınlık cinsiyet hiyerarşinde ailenin yanında akrabalık ilişkileri de ataerkil cinsiyet rejiminin kabulünde önemli rol oynamaktadır. Özellikle ailenin oluşumunda akraba evliliğinin tercih edilmesine yönelik eğilim halen varlığını sürdürmektedir. Pek çok bölgede kadınlar adna aileleri evlilik kararını vermektedir. TÜİK verilerine göre ülkemizde aile ve akraba çevresinden tanıştığı kişilerle evlenenlerin oranı halen yüksektir. Araştırma ilinin yer aldığı bölgede akraba evliliği oranı %57,1'dir ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri akraba evliliklerinde ilk sıralarda yer almaktadır (TÜİK, 2013; TÜİK, 2017). Elazığ'da kadınların toplumsal konumları üzerine araştırmalar yapan Yusufoglu'nun da dikkat çektiği gibi, kentte kadınların büyük çoğunluğu aileleri tarafından çocuk yaşta evlendirilmektedir (2010: 51). Araştırmaya katılan dul kadınların neredeyse tamamı çok erken yaşlarda, yarısı da akrabasıyla evlendirilmiş kadınlardır. 58 yaşındaki kadın görüşmeci erken yaşta evlendirilme öyküsünü şöyle ifade etmiştir:

"Ben 14 yaşındayken evlendirdiler beni. Bir gün köydeyken annemgil geldi yanıma, 'seni verdik' dediler. Düşün ben sokakta oynuyordum, beni verdiklerinde. Sonra aldılar beni ata bindirdiler, götürdüler. Kimseyi tanımyordum. Zaten kocamı da tanımyordum. Ne bilecektim ki evliliği. Ama keşke bilseydim. Derdim anama kadınların 'kim bu adam' diye. Diyemedim..."

Benzer biçimde görüşülen 60 yaşındaki kadın görüşmeci de zorla akrabasıyla evlendirildiğini ve evliliğin ilk yıllarını evciliğe benzetme deneyimini şu sözlerle anlatmıştır;

“13 yaşında babam tuttu beni akrabanın oğluna verdi. Evlendik ama ben küçüktüm ya evcilik gibiydi. Çocuk gibi oynardım akşama kadar. Bir şey anlamadım ki ben evlilikten zaten öksüz de büyüdüm, hiç bir şey anlamadım. Ama kaynanam çok iyiydi, o yemeği falan yapardı bana da git oynadığı, ben de oynardım diğer kızlarla.”

Görüşülen dul kadınların biri hariç, diğerleri tek evlilik yapmış kadınlardır. Kadınların çocuk sayıları ise, 2-9 arasında değişmekle birlikte, özellikle 60 yaş üstü 7 kadının hanesindeki çocuk sayısı 5-9 arasındadır. 26-46 yaş aralığında olan 4 dul kadının hanesindeki çocuk sayısı 2’dir. Çok çocuklu kadınlar, evlendiklerinde erkek eşin ailesiyle birlikte yaşadıklarını da ifade etmişlerdir. Görüşülen kadınların hanelerinde kimlerle birlikte yaşadığına bakıldığında 14 kadından 6’sı yalnız yaşarken, 6’sı bekâr olan çocuklarıyla birlikte, diğer iki kadın görüşmeci ise, akrabalarıyla birlikte yaşamaktadırlar. Dul kadın maaşı alan kadınlar üzerine araştırma yapan Özar’ın (2011: 73) araştırmasında da, eşi vefat etmiş kadınların önemli bir kısmı (% 68) çocuklarıyla yaşamaya devam etmektedirler. Araştırmada görüşülen dul kadınların büyük çoğunluğu kirada oturduğunu belirtirken, diğerleri akraba konutunda akrabalık ilişkilerinin devam ettiği bir mekanda ve ilişkiler ağında yaşamlarını sürdürmektedir.

Dul Kadınlar İçin Kadın Olmanın ve Dul Kadın Olmanın Anlamı

Görüşülen dul kadınların büyük çoğunluğunun kadın olmayı eğitim olanağına erişememeleri ve erken yaştaki evlilikleri nedeniyle evlilik ve geleneksel kadınlık rol ve sorumlulukları üzerinden, yoksulluklarına da vurgu yaparak tanımladıkları görülmüştür. Geleneksel cinsiyet hiyerarşisinde kadınlık tanımı ev ve ev işleri üzerinden yapılmakta, kadının öznelliğinin kurulması ve anlamlandırılmasında kilit rol oynamaktadır (Aktaş, 2013: 55). Aslında bu, ataerkil toplumda ve eril devlet politikalarındaki bir ön kabuldür ve ataerkil pazarlığın adı konmamış bir rol paylaşım ilişkisidir. Demren’in de belirttiği gibi iki cinsiyet arasında geçen ve her ikisinin de rıza gösterdiği bir pazarlık ilişkisi olarak ataerkil pazarlık, kadınların özel alanda kalmalarına rıza göstermelerini sağlayarak, ev içi alanı kutsallaştırmakta, yeniden üretim ve bakım hizmetleriyle uğraşmaları konusunda kadınları gönüllü hale getirmektedir (2003: 1).

Görüşülen kadınlar kadınlık rollerini geleneksel sorumluluklarla eşleştirmiş ve “*Yuvayı Yapan Maharetli Dişi Kuş*” olarak kadınların rollerine dikkat çekmişlerdir. Görüşmeci dul kadınlar ,kadınlık kimliğini kendilerinin “dul kadın olma statüsü” temelinde ayrıştırmakta ve dört kadın kategorisi içinde karşılaştırmaktadırlar; Doğulu ve Batılı kadın olmak, bekâr-evli kadın olmak, dul-boşanmış kadın olmak ve “genç-yaşlı dul kadın” olmak. Toplumsal cinsiyet rol ve sorumluluklara ilişkin dikkat çeken en önemli noktalardan biri, bazı görüşmeci kadınların araştırmanın yapıldığı il olan Elazığ’ın Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alması nedeniyle Doğu’da kadın olmanın diğer kadın kategorilerinden farklı anlam taşıdığını belirtmesidir. Kadınlara göre, Doğu’da kadın olmak Batı’da kadınlığa göre daha zordur, Doğu’da kadınlık davranış kalıpları ve beklentileri daha fazladır ve katıdır. Kadınlardan beklenen iş ve sorumlulukların denetimi sadece kocaları tarafından değil, diğer akrabalar tarafından da yapılır ve yaptırımları da ağırdır. Çalışma kapsamında görüşülen kadınlardan 63 yaşında, 9 çocuğu olan, 17 yaşında evlenmiş ve 52 yaşında dul kalmış olan kadın görüşmeci 35 yıllık evlilik döneminde kadın olmanın zorluğunu, özellikle Doğu’da kadın olmayı şöyle ifade etmişlerdir:

“Doğu’da kadın olmak zor. Doğu’da erkek de sert, ondan kadın olmak daha zor. Hem Batı’da kadın ev işi yapmadığında bir şeyler demiyorlar, ama Doğu’da öyle mi? Burada kaynanalar döverler ev temiz olmadığında...”

Benzer biçimde 64 yaşındaki kadın görüşmeci de kadın olmanın bölgesel farklılıklarını şöyle anlatmıştır:

“Doğuda kadın olmak zor. Mesela baş açık gezemezsin. Kimseyle cesaret edip konuşamazsın. Kadının görevleri evine çocuğuna çoluğuna bakmak. Nereye giderse gitsin eşinden izinsiz gitmemek. Kocanın görevi de zaten koca kocaysa eşine çoluğa çocuğa bakar, geçindirir. Başka da bir görevi yoktur.”

Kandiyoti (1997) kadınlar üzerinde kurulan otoritelerden birinin yaş ve akrabalık kaynaklı olduğunu belirtir ve kayınvalidelerin gelinler üzerindeki otoritesinin arttığına dikkat çeker. Yaşça büyük olan kadınlar kendilerinden yaşça daha genç olan kadınları kontrol ederek ataerkiyi devam ettirmekte, böylece cinsiyet rollerinin devamını sağlamaktadır. Evlilik kurumu ataerki yapı içerisinde gelenekler, dini kurallar ve hukuk sistemiyle desteklenmektedir. Bu sebeple evliliğin sonlandırılması var olan düzenin bozulması anlamına geldiği için toplumsal alanda tepkiyle karşılanmaktadır (Yıldırım, 2004: 66; Akgül Sarpkaya, 2013: 43). Aslında boşanma, en temelde evlilik kurumunun yasal yollarla sonlandırılması durumudur. Ataerki zihniyette tepki ile karşılaşılan boşanmanın suçu kadına yüklenmektedir (Arıkan, 1996: 220). Bu bağlamda görüşülen kadınların da bazılarının boşanmış olan kadınları kabahatli olan taraf, yani evliliği sürdüremeyen kişi olarak gördükleri belirlenmiştir. Örneğin 93 yaşında, 20 yıldır dul olan ve görüşmecilerin en yaşlısı olan kadın görüşmeci: *“...toplum boşanmış kadına daha küçük bakıyor. Evliliği niye yapamadı, diye düşünüyor.”* ifadesiyle evliliği sürdürme görevinin kadında olduğu toplumsal yargısını dile getirmiştir. 42 yaşında, 27 yaşında dul kalan ve 2 çocuğu olan kadın görüşmeci boşanmış kadının durumunu şu şekilde açıklamıştır:

“Bak aslında boşanmak öyle iyi bir şey değil. Tek ben değil, herkes de öyle der. Derler ki: bu kadın niye boşandı. Ne yaptı kim bilir, diye. Kim nerden bilecek ne olduğunu. Belki kocası bir şeyini gördü boşadı, belki de kendi boşandı. Ama zaten kadın iyi biri olsa kocasından boşanmaz. Kocası kötüyse de idare etsin. Herkes nasıl idare ediyor? Çeksin biraz.”

55 yaşında 9 yıldır dul olan kadın görüşmeci ise, boşanmış kadına yönelik toplumsal bakışı yeniden üreterek konuyu şöyle değerlendirmiştir:

“Dul ile boşanmış arasında fark var. Boşanmış kadının yüzü yok. O başka koca ile yattıyor, resmi nikâh olmadan. Bak bizim altımızdaki komşulardan biri öyle. Kandırıyor devleti. Adamlar alıyor eve, gözümle gördüm. Şikâyet ettim. Ama yine alıyor, oturuyor burada. Diyorum araştırsınlar öyle versinler maaşı. Valla ben yakıştıramıyorum boşanmayı. Kötü niyetli insanlar bunlar ar damarları çatlamış bunların.”

Görüşülenlerin en genci olan 26 yaşındaki dul kadın görüşmeci kendi yaşadığı çevrenin dul kadın ile boşanmış kadına olan bakış açısındaki farklılığı şöyle ifade etmiştir:

“Her yerde boşanmış kadına farklı bakıyorlar. Niye boşanmış acaba, bir kusuru mu var, diye. Dul da suç bulmuyorlar, eşi ölmüş ne yapsın ki, diye. Boşanana diyorlar ki, acaba ne

hatası vardı! Belki de gözü dışardaydı diye boşandı diyorlar, yani kadının suçu diye düşünüyorlar. Ne yapsın kadın...”

Araştırma kapsamında görüşülen dul kadınların kadınlık statüsü bağlamında kendi durumları ile karşılaştırdıkları bir diğer kadın kategorisi, yeniden evlenen kadındır. Ataerkil yapıda ekonomik anlamda kocalarına bağımlı olan kadınlar eşlerinin vefatı ya da boşanma durumunda hem gelir kaybı yaşamakta, hem de erkeksiz oldukları için cinselliklerinin toplumsal olarak sürekli denetlenmesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Yeniden evlenmek her iki sorunun da çözümünde önemli rol oynamaktadır. Ancak görüşülen kadınlar içinde sadece bir kadın, ilk eşinin ölümü sonrasında ikinci kez evlilik yapmıştır. Diğer kadınlar ise, küçük çocukları olduğu ve ailelerinin evliliklerine olumlu bakmamaları nedeniyle yeniden evlenmediklerini ifade etmişlerdir.

Görüşülen dul kadınlar için toplumsal statüde farklılık yaratan bir diğer kategori ise, “genç dul ile yaşlı dul kadın” olmak arasındaki farktan oluşur. Aslında yaş, kadınlık kimliklerinin oluşturulmasında geleneksel ataerkilliğin ölçütlerinden biri olarak önemli farklılıklar yaratır (Kandiyoti, 1995). Görüşülen dul kadınlar gençliği doğurganlık ve yeniden evlenmeyle ilişkilendirmişlerdir. Onlara göre genç olmanın yaş sınırı 40’lı yaşlardır. Örneğin 55 yaşında, 43 yaşında dul kalan, 6 çocuğu sahibi kadın görüşmecisi gençliği “*bir kadın 40-45 yaşından önce dul kaldıysa, çocuk doğurabiliyorsa gençtir*” ifadesiyle açıklamıştır. Genç yaşta dul kalmanın anlamı ise, daha fazla yoksulluk, yalnızlık, dışlanma, sorumluluk ve toplumsal baskıya maruz kalmak demektir. 53 yaşında olan ve 4 çocuk sahibi olan dul kadın bu durumu şöyle açıklamıştır;

“Yaşım 53, dul kaldığımda 46 yaşımıydım. Dul kalmak zor. Genç dul kadın olmak daha zor ama. Daha çok laf söz oluyor. Bak kızım tarla çeperli nasıl, çepersiz nasıl? Tabi şimdi biraz değişti bazıları genç de dul kalsa hiç kimseyi saymıyorlar. Gidip her yerde çalışıyorlar. Biz gitmezdik. Çeken, çekinen bizlerdik.”

Benzer biçimde 60 yaşında olan ve 6 çocuk sahibi dul kadın genç dul olmanın zorluğunu şöyle dile getirmiştir;

“Ben şimdi 60 yaşımıydım. Kocam öldüğünde 43 yaşımıydım. Tabi gençle yaşlı arasında fark var. İkisi de zor ama fark var. Ama gençken dul olmak daha zordu. Millet in eli, dili, gözü hep üstümdedi. Zaten elin lafını duymak insanın çok zoruna gidiyor. Genç dula herkes yanaşiyor, yaşlıya çok yanaşmazlar. Herkes öyle bir laflar söylüyor ki, dayanılacak gibi değil. Genç dulun adı çabuk çıkıyor meydanlarda.”

Dul Kadın Maaşında Ataerkil Pazarlıklar: Kanaatkâr Namuslu Kadın Olmanın Ödülü Olan Maaş

Araştırmada görüşülen dul kadınlar, dul olmanın evde daha fazla sorumluluk anlamına geldiğine dikkat çekmişlerdir. Dul kadın olmak, erkek eşin ölümü ile birlikte çift ebeveynlik yükünün altına girilmesi, eviçi geçim ve bakım sorumluluğunu kadının üstlenmesi anlamına gelmektedir. Feyzioğlu ve Kuşcuoğlu’nun (2011) ve Boylu ve Öztürk’ün (2014) çalışmalarında da, tek ebeveynli ailelerde ekonomik yükün, geçim sıkıntısının kadınların üstüne kaldığı ve sosyal olarak da dışlandıkları belirtilmektedir. Bu çalışma kapsamında da özellikle genç yaşta dul kalmış olan yalnız anneler, çocukların sorumluluklarını yerine getirebilmek için tek başlarına mücadele ettiklerini belirtmişlerdir. Dul kadın olmak evde tek ebeveyn olan annenin sorumluluklarının artması kadar, yeniden evlenmemesi anlamına da gelmektedir. Türkiye’de 2011 yılında “*Tek Ebeveynli Aileler Araştırması*” yapılmış ve tek

ebeveyn olan annelerin ve babaların yeniden evlenme ile ilgili düşünceleri incelenmiş ve tek ebeveyn olan annelerin çocuklarının üvey babadan olumsuz etkileneceğini düşündüklerinden dolayı yeniden evlenme fikrine olumsuz baktıkları ortaya çıkmıştır. Araştırmada çocuklu olan dul kadınların yeniden evlenme konusunda çekimser oldukları ve evlenme fikrinden uzak kaldıkları belirtilmektedir (ASAGEM, 2011). Bu araştırmada görüşülen dul kadınlar, yeniden evlenmeleri durumunda, üvey babanın çocuklarına zarar verebileceği ve istismar edeceğini dile getirmişlerdir. Örneğin 70 yaşında, 30 yaşında dul kalan ve 4 çocuğu olan kadın görüşmecisi çocukları, özellikle de kız çocukları olduğu için, yeniden evlenmek istemediğini çarpıcı bir şekilde şu sözlerle ifade etmiştir;

“Yok, hiç evlenmeyi düşünmedim çünkü çocuklar vardı olmazdı. Çocuklar ortada kalırdı. Tabi bakmaz ki kimse. Elin adamı bakmak istemez. Diyelim evlendin, alsan çocuklarını götürsen bir dert, götürmesen yine öyle. Çocuklu kadın öyle kolay evlenemez. Bak benim 3 kızım, bir de oğlum vardı. Kocam öldükten sonra evimde oturdum, onlara baktım. Namusumu korudum. Kızlarımın üçü de akrabadan evlendi, rahat ettim... Öyle evlenseydim, adam bir kötülük etseydi kızlara, gidip kime şikâyet edeceksin. Öyle herkes derdi senin genç kızların vardı, sen niye evlendin. Ne diyeceksin, doğru söylüyor. Her yerden duyuyoruz neler neler oluyor...”

Araştırma kapsamında dul kadınların yeniden evlenmek istememelerinin bir diğer önemli nedeni ise ölen eşlerine olan sadakatleridir. Bu bağlamda görüşülen kadınlar yeniden evlendiklerinde kendilerini ölen eşlerine karşı saygısızlık ve ihanet etmiş olarak hissedeceklerini belirtmişlerdir. Üstelik dul kadının yeniden evlenmesi geleneksel ataerkil toplumsal yapıda ölen eşe ve ölen eşin ailesine saygısızlık yapıldığı şeklinde yorumlanmakta ve kadın üzerinde toplumsal baskı oluşturmaktadır.¹⁰ Çalışma kapsamında görüşülen dul kadınların ataerkil yapıda saygı görmek ve yer edinebilmek için yeniden evlenmeme stratejisine başvurdukları ifade edilebilir. 55 yaşında, 43 yaşında dul kalan ve 6 çocuğu olan kadın görüşmecisi yeniden evlenen kadına toplumun saygı göstermediğini belirtmiş ve şu sözlerle ifade etmiştir:

“Ben kocam öldükten sonra hiç evlenmeyi istemedim. Allah göstermesin. Çocuklarım da olmasa, Allah nasip etmesin. Evlilik kötü bir şey değil. Hani herkesin kendi şerefine yakışır. Ben kendime evlenmeyi yakıştıramıyorum. Tabi aile, kocanın ailesi, herkes bir şey der. Eşimin hatırı var. Evlilik olsa hoş olmaz. Tabi hem kocaya sadakat hem de onun ailesi için de hoş olmaz. Kimse sana saygı da duymaz. O yüzden ben istemem evlenmek.”

Dul kadınların yeniden evlenmek istememelerinin bir diğer önemli nedeni de, bir önceki evliliklerinde yaşadıkları sıkıntıların yeniden evlendiklerinde de tekrar edeceği kaygısıdır. Bu bağlamda kadınlar, bir önceki evliliklerinde yaşadıkları problemleri tekrar yaşayacakları ön yargısı ile evliliğe soğuk bakmaktadır.

Eşi vefat etmiş olan ve nakit desteğinden yararlanan kadınlar, devleti “koruyup-kollayan” olarak koruyucu ataerkil bir bakış açısıyla tanımlamış ve devleti erkek eşin, kocanın yerine koyarak haneye gelir temin eden varlık olarak değerlendirmişlerdir. Kandiyoti (1997), bütün egemenlik sistemlerinde olduğu gibi erkek egemen sistemlerde de, hem koruyucu ve hem de baskıcı özellikler olduğunu belirtmekte ve kadınların erkek egemen sisteme çeşitli araçlarla rıza gösterdiklerine dikkat çekmektedir. Bu araçlardan biri de kuşkusuz kamusal sosyal yardımlardır. Sosyal yardımlardan biri olan dul kadın maaşından yararlanma koşulları kadınlar için dulluk statüsü ve devamına bağlı olduğundan, kadınlar dul kadın olmanın toplumsal

¹⁰ <http://www.cocukaile.net/yeniden-evlenmek-sadakatsizlik-mi/>

beklentilerini kabul etmektedir. Çocuklu ve evin sorumluluklarını üstlenen kadınlar için formel istihdama girmek gibi bir olanak ve olasılık bulunmamaktadır. Nitekim eşin ölümüyle birlikte hane reisi olan yoksul dul kadınların hayatta kalabilmek için sosyal yardımlar hayatidir (Özar, 2011). Aslında dul kadın görüşmeciler, 4'ü hariç diğerlerinin kır kökenli olmaları nedeniyle iş deneyimi olan kadınlardır. Ama çalışma deneyimleri tarla, bağ bahçe işlerinde mevsimlik ve geçici çalışma gibi işlerle sınırlıdır. Yine kadınlar zaman zaman çocuk bakıcılığı, çobanlık, ev ve apartman temizliği gibi sigortasız-kayıt dışı ve düşük ücretli işlerde çalıştıklarını belirtmişlerdir. Erkek eşin vefatıyla ev dışına çıkamamanın getirdiği toplumsal baskılar nedeniyle dul kadının istihdama katılamaması ve bunun bir sonucu olarak hanenin gelirsiz kalması onları devlete, dul kadın maaşına bağımlı hale getirmiştir. Dul maaşı alan kadınlar, bu süreçte ölen kocanın yerine "devlet"i geçirmektedirler. Devlet de koruyucu ataerkillik çerçevesinde geleneksel ataerkil yapıyı korumak ve ailenin geleneksel biçimiyle sürekliliğini sağlamak için ölen kocanın evi geçindirme, en azından düzenli bir gelir temini rolünü devralarak kadına aradığı maddi desteği sunmaktadır. Bu aslında devletin kadınları ev içi alanda ve ekonomik olarak erkeklere bağımlı olarak tanımlamasından kaynaklanmaktadır (Coole, 1988: 252).

Araştırma kapsamında görüşülen dul kadınlar için devletin anlamı, yitirilen kocanın yerine geçimi üstlenen varlık olma halidir. Görüşülen kadınlardan 92 yaşında olan, 62 yaşında dul kalan, 5 çocuğu olan ve okuma yazma bilmeyen kadın görüşmeci devletle kurduğu ilişkiyi çarpıcı bir şekilde şöyle açıklamaktadır:

"Allah devletimizden razı olsun. O maaş vermezse, yardım etmezse, bize sahip çıkmazsa biz ne yaparız? Bak kızım kocam öldükten sonra ben kaldım tek başıma, kim bana sahip çıkabildi. Bi babamın evine gidebildim. O zaten yaşlıydı... Bi devlet sahip çıktı bana. Ben devlete gittim, yardım istedim. Sağ olsun yardım da etti. Hep şükrediyoruz. Devlet olmazsa ne yaparız biz?"

Eşi vefat etmiş ve sosyal nakit desteğinden yararlanan kadınlar için devletin anlamı var olan siyasal iktidarla da ilişkilendirilmektedir. Geleneksel cinsiyet rolleri çerçevesinde koruyucu ataerkillik üzerinden oluşturulan AKP politikaları, sosyal yardım alanında kadından çok, aile odaklı olarak oluşturulmakta, kadını geleneksel cinsiyet rolleri ve bakım emeği üzerinden ailede, yani özel alanda tanımlamaktadır (Özbudun, 2009:154; Cansun, 2013: 154). Benzer biçimde bu bakış açısı sosyal yardımları bir hak olarak değil, bir parti ve/veya kişinin iyi niyeti olarak görmektedir. Dedeoğlu ve Elveren (2015) Türkiye'deki sosyal yardımların "sosyal haklar olarak değil, belli bir partinin inisiyatifi ile yapıldığı inancının AKP ile seçmeni arasındaki en güçlü bağı oluşturduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda görüşülen kadınlardan 55 yaşındaki, 43 yaşında dul kalan, 6 çocuğu olan ve okuma yazma bilmeyen kadın görüşmeci devleti var olan hükümet ve lider ile ilişkilendirmekte ve şu sözlerle açıklamaktadır:

"Devletimiz önemlidir kızım. Devlet olmadı başta, bak başımıza neler neler gelir. Allah devletimizden razı olsun. Başımızdan eksik etmesin devletimizi. Bak benim için devlet benim babamdır, ölen kocamdır. Zaten Tayyip Erdoğan bize sahip çıkıyor. O söylüyor sahip çıkın, yardım edin, maaş verin diye. O yüzden benim oyum da belli."

Ataerkil devletin, kadınları ev içi alanda tutmasının sebebi erkek çıkarlarına hizmet etmek ve kadını ataerkil devlete bağımlı kılmaktır. Görüşülen dul kadınlar aldıkları maaşın koşullarının farkında olarak dul kadın maaşını dulluk statüsünün bir ödülü olarak görmektedirler. 53 yaşında 7 yıldır dul olan ve 3 yıldır maaş alan kadın görüşmeci durumu

“Ama boşansak ya da evlensek bize para vermiyorlar. Devlet galiba dul kadının hakkı diyor da bize veriyor...” sözleriyle açıklamaktadır. Benzer biçimde 63 yaşında 9 yıldır dul olan ve 4 yıldır dul kadın maaşı alan kadın, maaşı devletin onun eşi ölmüş bir dul kadına fedakârlığının, yani ataerkil pazarlığa sadakatin karşılığı olarak verdiğini şöyle ifade etmiştir;

“Bak bu maaş benim hakkım. Devlet diyor gel sen o kadar çektin, evlenmedin, çocuklarının başında durdun, hak ettin bunu. Tabi bu maaş benim hakkım... Devlete bağlıyız zaten sonraki maaşı bekliyoruz hep. Boşanmış kadının hakkı değil ki maaş... Boşanmış kadına iyi bakmıyorlar, devlet de öyle, değerli değil eşi ölmüş dul kadın kadar. Zaten devlet ikisini aynı görse, maaş verse evlilik kalmaz.”

Eşi vefat etmiş olan ve nakit desteğinden yararlanan kadınlarla görüşülen bu çalışmada görüşülen kadınlar aldıkları nakit desteğinin kendilerine verilmesinin en temel nedeninin devletin dul kadınlara “yardım etmek istemesi” olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda görüşülen kadınlardan 26 yaşındaki, 23 yaşında dul kalan, 2 çocuğu olan ve ilkokul terk olan kadın görüşmeci aldığı nakit desteğini hak ettiğini şu sözlerle açıklamaktadır:

“Devlet bana bu maaşı veriyor, e bu maaş benim hakkımdır. Biz bakıma muhtacız, devlet karşılamak zorunda. Bu devletin işi zaten. Ne yapalım ki biz, nereye gidelim, devlet de biliyor işte çaresiz olduğumuzu. O yüzden veriyor kocası ölene yardım olsun diye. Çocuklarıyla birlikte geçsin diye.”

Eşi vefat etmiş kadınlara yönelik nakdi yardım programından boşanmış kadınlar yararlanamamaktadır. Maaştan yararlanan kadınlar bu koşulun farkındadır ve ataerkil pazarlığın bir aracı olarak olumlu olarak görmektedir. 58 yaşında olan ve 33 yaşında dul kalan kadın görüşmeci boşanan kadının nakit desteğini hak etmediğini şöyle ifade etmiştir:

“Boşanmış kadın bu maaşı alamıyor biliyorum. Ama devlet bu maaşı boşanmış kadına vermesin, tabi. Bizim hakkımız. Onlar gidip boşanmasaydı bana ne. Eşi ölmüşle boşanmış bir midir hiç. Boşanmasın, kahır çeksin niye biz çekmedik mi, o da çeksin. Benim ki beni dövdü sokağa atacaktı ama çıkmadım gitmedim bir yere. Ee bak, kocam ölmüş benim, ben o kadar dert çekmişim bundan dolayı devlet bana yardımcı oluyor, komşular da. Hırsızlığa mı gideyim, namussuzluğa mı gideyim devlet yardım edecek tabi. Ama o boşanmış ona yardım etmez, çekseydi biraz o da. Çocuğun var, kocan var. Hiç boşanan kadın benimle bir olabilir mi?”

Yine görüşülen kadınlardan 53 yaşındaki, 46 yaşında dul kalan ve 4 çocuklu kadın görüşmeci ise ataerkil devletin boşanmış kadına nakit desteği vermemesini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Boşanan almıyor biliyorum. Yo niye versin boşanmışa, boşanmak yanlış. Şimdi sen niye boşanasın niye hahın (elin, başkalarının) parasına kalasın. Sen evlisin çoluğun çocuğun var adamın evi başka hahın minneti zordur kurban olam. Senin evin senin kocan. Oturursun, yersin, içersin, gezersin. Ama devlet para verse boşanırlar. İyi ki maaş vermiyor devlet yoksa herkes boşanır kimse evli kalmaz. Bir de kadınlar boşandı mı ortalığa düşerler.”

Nitekim kadınlar için önemli bir kurum olan devlet, kadına aradığı maddi sosyal desteği sağlarken, belirli şartlar sunmakta ve kadınlar ile ataerkil bir pazarlık ilişkisi kurmaktadır. Devletin kadınlarla kurduğu ataerkil pazarlık ilişkisi yoksulluk yardımları ile ortaya

konulabilmektedir. Dulluk maaşı uygulamasında ataerkil yapı içerisinde devlet, eşi ölen ve yoksul kalan kadınlara yoksulluklarını ve dulluk statüsünün devamını kanıtlamaları durumunda düzenli nakit desteği sağlamak ve bu nakit desteği ile de dul kadınlarla ataerkil bir pazarlık ilişkisi kurmaktadır. Bu ilişkiyi 70 yaşındaki, 30 yaşında dul kalan, 4 çocuğu olan kadın görüşmeci aldığı nakit desteğinin kendisi için anlamı üzerinden şu sözlerle açıklamaktadır:

“Kocam öldükten sonra çalıştım ben ama hep sonrasında ne yapacağım diye düşünürdüm. Sonra bu maaşı almaya başladım. Bu maaş beni çok rahatlatı. Bu maaş bizim ihtiyaçlarımızı gideriyor. Önemli bizim için. Her ay bekliyoruz ki gelsin, bir şeyler alalım diye. Zaten devlet bu maaşı ihtiyacımızı giderelim diye veriyor. Kadın kötü yola düşmesin diye, namusunu korusun diye, başka erkeklere boyun eğmesin diye kadına sahip çıkmak için veriyor.”

Ataerkil devlette ev içi alanda tanımlanan ve devlet politikalarıyla bu konumda (Coole, 1988: 252) tutulan kadınlar eşlerinin vefatıyla birlikte gerekli çalışma koşullarına sahip olamamaları ve kamusal alandaki eşitsizliklerin düzenlenmemesi gibi sebeplerle istihdama katılamamaktadırlar. İstihdama katılamayan kadınlar ekonomik olarak devlete ve yardımlara bağımlı hale gelmektedirler. Bu bağlamda düzenli nakit desteğine başvuran kadınlar için Genelgede (2012/06) “Başvuru sahibi çalışabilecek durumda ise BSYBS üzerinden İŞKUR’a kaydı yapılır” ifadesi bulunmaktadır. Fakat eşi vefat eden ve İŞKUR’a kaydı yapılan kadınlar hem kendileri için uygun ve düzenli geliri olan bir iş bulamadıklarını hem de bakım hizmeti bekleyen küçük çocukları olduğu için istihdama katılamadıklarını belirtmektedirler. Bu sebeplerle de düzenli nakit desteğini almak zorunda kalmakta ve yardımlara bağımlı hale gelmektedirler. 26 yaşındaki, 23 yaşında dul kalan, 2 küçük çocuğu olan ve daha önce hiç çalışmamış olan kadın görüşmeci çalışmak istediğini fakat çalışamadığı için de yardım alması gerektiğini şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Şimdi bir şansım olsaydı ben yine yardım isterdim. Ben yardıma razıyım. Çalışmam bak. Çocuklarını küçük, onlar büyüyene kadar yardım almam lazım. Ama çocuklar biraz büyüsün çalışacağım dedim. Bak kaç yıl önce İŞKUR’a da gittim başvurduğum. Bekleyeceksin dediler. Ne yapalım bekliyorum. Ama iş bulamadık. Hem çalışsam da zor çocuklar var. Tabii çocuklar küçük kime bırakayım ki. O yüzden çocuklarımı büyütebilmem için yardım almam lazım. Daha kaç yıl çalışsam belki o yüzden yardım almam lazım benim”.

Ayrıca 61 yaşında, 58 yaşında dul kalan, 7 çocuğu olan ve okuma yazma bilmeyen kadın görüşmeci yardımın önemini almaya devam etmek isteyeceğini “Bir daha şans olsa ne koca ne evlenmek, ikisini de istemem. Çalışmayı da istemem, maaş olsun yeter bana. Biraz rahat edeyim ben. Zaten o kadar çekmişim maaşımı alıp oturmak isterim ben evimde...” sözleriyle ifade etmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yoksul dul kadınlar, geleneksel aile yapıları temelinde kadın olmayı ve dul kadın olmayı, ataerkil cinsiyet rejimiyle değerlendirmektedir. Erkek eşin vefatı zaten yoksul olan hanelerindeki yaşam standartlarında önemli ölçüde düşmeye yol açmakta, gelir kaybı yaşayan dul kadınlar, sosyal desteğe muhtaç hale gelmektedir. Yoksulluk ataerkil aile yapısının dayanaklarından olan akrabalık ilişkilerini de zayıflattığından kadınlar için devletin desteği olan sosyal yardımlar hayati önem kazanmaktadır. Zaten eğitime erişimleri oldukça sınırlı olan ve istihdam olanakları da oldukça yetersiz ve düzensiz olan dul kadınlar için devletin

sunduğu sosyal destek ve sosyal politikaların koşulları, ataerkil pazarlıkları kolaylaştırırken, ataerkilliği yeniden üretmektedir. Dul kadın maaşı bir gelir programı olarak, dulluğun sürdürülmesinin kontrolüne dayanmaktadır. Elazığ’da görüşülen dul kadınlar da bu koşulun, pazarlık şartının farkındadır ve bu geliri devletin kadınların dulluk kimliklerinden dolayı kendilerine verilen bir ödül olarak görmektedir.

Dul kadınlar için en temel kadınlık statüsü evli kadın olmaktır, ancak bu statü de kendi içinde bir kadınlık hiyerarşisini beraberinde getirmektedir. Biri bölgesel, diğeri ise medeni durum üzerinden kadınlık hiyerarşileri kuran kadınlar için en zor kadınlık statüsü, dul kadın olmaktır. Dul kadın olmanın zor bir toplumsal statü olduğuna dikkat çeken görüşmeciler kadınlar, Doğu bölgesinde katı olan ataerkil cinsiyet ilişkilerinde kadın olmanın ve dul kadın olmanın önemini “kadınlığın feda edilmesi, cinselliğin yitimi ve aileyi bir arada tutma ve koruma sorumluluğu” olarak görmektedir. Geleneksel eviçi cinsiyete dayalı rol dağılımını benimseyen ve kadın olmayı evlilik ve geleneksel aile değerleri korumakla tanımlayan kadınlar, toplumsal olarak etiketlenen dulluk kimliğini korumanın erdemini diğer kadın kimlikleriyle karşılaştırarak yüceltmektedir. Eşi ölmüş olan dul kadınlar, ataerkil değerler üzerinden düşünmekte, özellikle boşanmış ya da terk edilmiş kadınların evlilikte gereken sorumluluğu ve fedakârlığı göstermediklerini ve bu nedenle de toplumsal statülerinin devlet karşısında düşük olması nedeniyle, dul kadın maaşını hak etmediklerine inanmaktadırlar.

Dul kadınlar devletin maaşla ilgili ataerkil pazarlıkların koşullarını kabul etmekte ve ataerkil pazarlık koşullarını, Doğulu bir kadın olarak geleneksel aile değerlerini ve ataerkil ilişkilere bağlı kalmakta görmek ve bunu “namuslu, ahlaklı, fedakâr kadın olma”ya bağlamaktadır. Bir başka ifadeyle devletin ataerkil pazarlığının koşullarının farkında olan kadınlar, evin geçim rolünü kocadan devlete devretme konusunda gönüllüdürler. Kadınların, eve giren ve düzenli, sürekliliği olan bu sosyal yardım programındaki gelirin düşüklüğü dışında, çok da şikâyetlerinin olmadığı da görülmektedir. Dul kadınlar, dul kadın maaşının ataerkil pazarlık koşullarıyla geleneksel aile yapısını ve değerlerini yeniden üretmektedirler. Aslında bu anlayışta devlet politikaları bağlamında üç koşul önemli rol oynamaktadır; özel alanda, yani evde kalmaları, geleneksel kadınlık rolünü ve sorumluluklarını kabul etmeleri ve dulluk statüsünün gerektiği davranış örüntülerini sergilemeleri. Bu bağlamda aslında kadınlar formel istihdam dışında kalmakta, işsiz görünmemekte, hatta istihdam piyasalarında erkeklerin işlerine ortak olmamaktadırlar. Sosyal güvenliğe dahil olmadan evdeki sorumluluklarını engellemeyecek geçici, düşük gelirli enformel sektör işlerinde çalışmalarına da göz yumulmaktadır. Bu da sosyal yardımı, yani dul kadın maaşını hem kadınlar, hem de aileleri için vazgeçilmez kılmaktadır.

Nitekim ülkemizde devletin kadınların evdışı istihdama katılmalarına yönelik destekleri oldukça zayıftır ve iş ve aile yaşamının uyumlulaştırılması kapsamındaki politikaları da, kadınların istihdama katılımını engeller niteliktedir. Benzer biçimde kamusal sosyal yardım programları da kadınların eviçi işbölümündeki rolleri bağlamında bakım sorumlulukları üzerine inşa edilmektedir. Zaten yapmaları gereken işlere devletin gelir transferi yapması bir hak olmaktan çok, devletin iyi niyeti, kadınları ataerkil pazarlığın koşullarını yerine getirmeleri nedeniyle ödüllendirme olarak düşünülmektedirler. Oysa kadınların istihdam dışında kalmaları, aileye, akrabalarına ya da başkalarına bağımlı bir yaşam sürdürmelerine yol açmakta, kadın yoksulluğunu daha da derinleştirmektedir. Bu nedenle eşitlikçi cinsiyet rollerini destekleyen istihdam ve sosyal yardım programları geliştirilmeli ve sosyal destek programları kadınları güçlendirmelidir. Sadece dul yoksul kadınların değil, tüm yoksul kadınların ve bireylerin sosyal ve ekonomik desteğe ihtiyacı vardır. Kadınların özgül konumlarını dikkate alan, bakım sorumluluklarını hafifleten, eğitime erişimlerini kolaylaştıran, istihdam ve sosyal yardım politikaları hem yoksullukla mücadelede, hem de

toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında devlette anaakım (*gender mainstreaming*) haline getirilmelidir.

Kaynaklar

- Acar, A. (2014). Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Yoksullukla Mücadele Çalışmaları. Tezsiz Yüksek Lisans Bitirme Projesi, SDÜ, SBE, Isparta.
- Acar, F. ve Altunok, G. (2015). Neo-Liberalizm ve Neo-Muhafazakârlık Ekseninde Türkiye’de Özel Alan Politikası: 2000’ler Türkiye’sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet. Der. Saniye Dedeoğlu, Adem Yavuz Elveren, İmge Kitabevi, Ankara.
- Akgül Sarpkaya, O. (2013). Boşanmış Kadınlarda Toplumsal Baskıya Direnme Stratejileri: Van Örneği, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:6, Sayı:26, 29-50.
- Aktaş, G. (2013). “Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak”, Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 30, No: 1, Haziran, 53-72.
- Arıkan, Ç. (1996). Boşanmayla Gelen Yoksulluk. Pazartesi Dergisi, Ağustos, 21.
- Arun, Ö. ve Arun Karademir, B. (2011). Türkiye’de Yaşlı Kadının En Büyük Sorunu: Dulluk. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, http://ozgururun.com.tr/wp-content/uploads/2015/08/Arun_Dulluk.pdf.
- ASAGEM (2011). Tek Ebeveynli Aileler Araştırması. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:148, Ankara.
- Bora, A. (2011). Ortadoğu’da Kadın Hareketleri Farklı Yollar, Farklı Stratejiler. İstanbul Üniversitesi, <http://dergipark.gov.tr/iusiyasal/issue/597/6011>
- Boylu, A. ve Öztürk, S. (2014). Tek Ebeveynli Ailelerin Yaşadıkları Finansal Güçlüklerin Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi, İİBF Aile ve Tüketici Bölümü, Ankara.
- Boyras, Z. ve diğ. (2008). Kent Atlası Uygulaması: Elazığ Örneği. New World Sciences Academy, Volume 3, Number 1, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/112043>.
- Buğra, A. (2015). Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Verimli Bir Birliktelik. İçinde 2000’ler Türkiye’sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet, Der. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren, İmge Kitabevi, Ankara.
- Cansun, Ş. (2013). AKP-CHP-Kadınlar. 12 Levha Yayınları, İstanbul.
- Coole, D. H. (1988). Women in Political Theory: From Ancient Misogyny to Contemporary Feminism. Lynne Reinner Publisher, Boulder.
- Connell, R. W. (1998). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Dedeoğlu, S. ve Elveren, A. Y. (2015). 2000’ler Türkiye’sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet. İmge Kitabevi, Ankara.
- Dedeoğlu, S. ve Şahankaya, A. (2015). Türkiye’de İş ve Aile Yaşamını Uyumlulaştırma Politikaları. İçinde 2000’ler Türkiye’sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet, Der. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren, İmge Kitabevi, Ankara.
- Demren, Ç. (2003). Erkeklik, Ataerkillik Ve İktidar İlişkileri. İçinde Toplumsal Cinsiyeti Sağlık ve Kadın, Ed. A. Akın, s. 33-44, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara. www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/erkeklik_ataerkillik.pdf.
- Ecevit, Y. (2009). Kadın Emegini Değersizleştiren İki Ortak: Ataerkillik ve Kapitalist Piyasa. Kadın Emegi Dergisi, Temmuz 30.
- Ersöz Günindi, A. (2015). Özel Alan/Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın Doğası ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt 18, Sayı 1, s. 80-102.

Akademia Sosyal Bilimler Dergisi, 2018, 4(1), 32-52.

Academia Journal of Social Sciences, 2018, 4(1), 32-52.

- Esping-Andersen, G. (2011). Tamamlanmamış Devrim. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Feyzioğlu, S. ve Kuşçuoğlu, C. (2011). Tek Ebeveynli Aileler. Aile ve Toplum Dergisi, Yıl: 12, Cilt:7, Sayı: 26.
- Gümüşoğlu, F.(2013). Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet: 1928-2013. Kaynak Yay., İstanbul.
- Hartmann, H. I. (1979). The Unhappy Marriage Of Marxism And Feminism: Towards A More Progressive Union. https://web.ics.purdue.edu/~hoganr/SOC%20602/Hartmann_1979.pdf.
- Kandiyoti, D. (1995). Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözümlemesine Yönelik Notlar. İçinde 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Haz. Ş. Tekeli, s. 367-382, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kandiyoti, D. (1997). Cariyeler Bacılar Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler. Çev. A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç ve F. Özbay, Metis Yayınları, İstanbul.
- Millett, K. (1970). Sexual Revolution. Doubleday& Company, New York.
- Özar, Ş. vd. (2011). Eşi Vefat Etmiş Kadınlar İçin Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi. Boğaziçi Üniversitesi Raporu, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Özbudun, Sibel (2009). AKP ve Kadınlar. Liberalizm/Muhafazakârlık Kıskaçında Kadın, Ed. S. Özbudun vd., Kaldıraç Yayınevi, İstanbul.
- Sakallı Uğurlu, N. ve Akbaş, G. (2013). Namus Kültürlerinde “Namus” ve “Namus Adına Kadına Şiddet”: Sosyal Psikolojik Açıklamalar. Türk Psikoloji Yazıları, 16 (32), Aralık, s. 76-91.
- Sallan Gül, S. (2005). Türkiye’de Yoksulluğun Kadınsılaşması. Amme İdaresi Dergisi, Cilt 38, Sayı1, Mart, s. 25-45.
- Sallan Gül, S. (2012). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi. İçinde Sosyolojiye Giriş, Ed. M. Tuna, s. 226-244, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Sallan Gül, S. (2014). Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ve Yoksulluk Arasındaki İlişkiyi Sorgulamak. İçinde Yoksulluk ve Kadın, Ed. A. Topçuoğlu vd., s. 179-210, Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul.
- Sallan Gül, S. (2015). Türkiye’de Eril Refah Rejim, Kadına Yönelik Aileiçi Şiddet ve Sığınmaevleri. İçinde 2000’ler Türkiye’sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet, Ed. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren, İmge Kitabevi, Ankara.
- Sallan Gül, S. (2017). Türkiye’de Kentsel Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardıma İndirgenen Sosyal Hizmetler. İçinde Sosyal Hizmetlerde Güncel Tartışmalar, Sosyal Hizmetleri Yeniden Düşünmek Konferansları, Der. N. Şahin Taşgım, U. Tekin ve Y. Ahi, 55-70, Nika Yayınevi, İstanbul.
- Sallan Gül, S. ve Alican, A. (2014). Türkiye’de Kadın Hakları ve Sosyal Hizmet Uygulamalarında Yeni Liberal Dönüşüm. İçinde Sosyal Hizmet ve Öteki, Ed. P. Akkuş, & Ö. Başpınar Aktükün, s.112-144, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Sever, Özge ve Özgün Başbüyük, Gülüşan (2009). Yaşlı Dul Kadınlık. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, s. 136-145. <http://dergipark.gov.tr/yasad/issue/21796/234253>.
- Şener, Ü. (2010). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik: Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları. TEPAV Notu, Ankara.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014). 2013 Yılı Faaliyet Raporu. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2016). 2015 Yılı Faaliyet Raporu. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Türkiye İstatistikler Kurumu (TÜİK) (2013). İstatistiklerle Kadın 2012 Araştırması. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13458>.

Akademia Sosyal Bilimler Dergisi, 2018, 4(1), 32-52.

Academia Journal of Social Sciences, 2018, 4(1), 32-52.

Türkiye İstatistikler Kurumu (TÜİK) (2017).

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27594> .

Yusufoğlu, Ö. Ş. (2010). Kadın Yoksulluğu Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Elazığ Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ.

Yuvalı, E. (2017). Türk Sosyal Güvenlik Hukukunda Merkezi (Kamusal) Sosyal Yardımlar. Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.

Walby, S. (2016). Patriyarka Kuramı. Dipnot Yayınları, Ankara.

Weber, M. (2011). Sosyoloji Yazıları. Çeviren: Taha Parlar, Deniz Yayınları, İstanbul.